

Без глибокої наукової розробки її ідеологічних засад неможлива розробка доктрини кримінального права і подальші дії по розробці та прийняттю законодавцями відповідної концепції і планів законодавчої роботи. В Україні, і це слід зарахувати в наш актив, розроблена загальна правова доктрина, яка включила в себе в якості складової і доктрину кримінально-правової політики. Однак це, практично, антинауково, повинно було бути навпаки — спочатку ідеологія, а вже на її базі доктрина.

Що торкається концепції кримінально-правової політики, то за усі роки ми не спромоглися розробити та прийняти таку концепцію. Це обумовило і відсутність перспективних планів законодавчих робіт у галузі кримінального права, наслідком чого є той стан, про який зазначалось вище.

Л і т е р а т у р а

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://krotov.info/library/02_b/ek/karia3.html [Заголовок з екрана].

2. Шишов О. Ф. Становление и развитие науки уголовного права в СССР / О. Ф. Шишов. — М. : ВНИИ МВД СССР, 1981.

3. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. — Т. 39.

Віктор Климович ГРИЩУК,

*д-р юрид. наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
директор Інституту права, психології та економіки Львівського
державного університету внутрішніх справ*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПОГЛЯДИ ЧЕЗАРЕ БЕККАРІА: ЗЛОЧИН І ПОКАРАННЯ

Головними, засадничими принципами кримінально-правових поглядів Чезаре Беккарія є принципи законності, гуманізму і справедливості.

В основу філософської кримінально-правової парадигми Чезаре Беккарія щодо принципу законності покладена теорія Ш. Л. Монтеск'є стосовно поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Ці влади, в його баченні, не повинні ніколи здійснюватися одними і тими ж державними органами.

Вся діяльність державних органів щодо здійснення кримінального правосуддя має ґрунтуватися виключно на законі, що дасть змогу ефективно протидіяти жахливим зловживанням, характерним для феодального середньовіччя. Власне через закон необхідно прагнути до максимально гармонійного поєднання інтересів окремої людини та інтересів суспільства. При цьому інтереси окремої людини підпорядковуються загальному благові, що дасть змогу реалізувати один з головних постулатів Чезаре Беккарія: можливо більше щастя для можливо більшої кількості людей.

Відповідно до теорії розподілу влади, він відстоював концепт, згідно з яким правом видання законів слід наділити суверена (монарха) як репрезентанта влади законодавчої.

Будучи послідовним противником судового свавілля та судового угляду (дискреції), Чезаре Беккарія наголошував на тому, що виключно закони можуть встановлювати діяння, які є злочинами, і визначати види і розміри (строки) покарань. Вирішення цих питань ні в якому разі, під жодним приводом, не повинне належати до компетенції судді. Суддям, при здійсненні кримінального правосуддя, слід керуватися буквою закону, а не його духом, бо це ставить в залежність підсудного не від волі суверена (монарха), а від пристрастей і слабкостей суддів. Право тлумачення кримінальних законів — виключна прерогатива суверена, а судді належить лише право його буквального застосування. Таким чином, функціонально поділ компетенції суверена (монарха) та судді виглядає за Чезаре Беккарія так: суверен (монарх) видає кримінальний закон і здійснює його тлумачення, а суддя — аналізує конкретні діяння громадян і вирішує чи відповідають вони закону чи ні.

На погляд Чезаре Беккарія, якщо тлумачення законів — зло, то їх темність, неясність, що зумовлюють необхідність їх тлумачення, є не меншим злом. І це зло буде більш небезпечним, коли закони написані чужою для народу мовою. Якщо громадянин не в стані чітко усвідомлювати ступінь своєї свободи чи свободи інших громадян, він попадає в залежність від купки людей освічених, оскільки така мова закону незрозуміла йому. Це робить закон доступним лише для вузького кола осіб. Чим більше буде людей, котрі розуміють і читають «священну книгу законів», тим менше буде злочинів, оскільки цілком очевидно, що неосвіченість і відсутність ясної уяви про покарання сприяє необмеженості пристрастей.

Не вписувалося в парадигму розподілу прав законодавця і судді Чезаре Беккарія належне суверену право помилування. В його баченні — це необґрунтоване втручання суверена (монарха) в діяль-

ність судової влади, що є проявом порушення принципів: розподілу влади, законності та справедливості.

Безкомпромісно відстоюючи необхідність визнання значення кримінального закону як єдиної і ефективної гарантії проти можливих зловживань у сфері кримінального правосуддя, він заперечував доцільність звільнення від покарання за незначні злочини у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, вважаючи його несправедливим і таким, що суперечить загальному благу.

Кримінальний закон, як мислив Чезаре Беккарія, своїми функціональними властивостями здатний забезпечити високий рівень гуманності суспільства загалом і кримінального правосуддя зокрема. В цьому контексті найбільшої уваги з його боку заслужили злочини і покарання, як основні, фундаментальні інститути кримінального права. Розглядалися вони ним в тісному взаємозв'язку.

Стосовно поняття злочину Чезаре Беккарія займав однозначну позицію: кримінальному переслідуванню підлягають лише діяння людей, а не їх слова. Не наміри людини, які не об'єктивовані в конкретному злочинному діянні чи діяннях, не особисті властивості потерпілого, не тяжкість гріха винного є мірилом злочинів. Таким дійсним мірилом злочинів є об'єктивна шкода, заподіювана ними суспільству.

Класифікація злочинів, згідно з принципом пріоритетності загального блага, виглядає так, що найбільш небезпечними злочинами, на погляд Чезаре Беккарія, є злочини, котрі загрожують «знищенню безпосередньо самого суспільства чи того, хто це суспільство уособлює». Далі йдуть посягання на особисту безпеку громадян, їх майно чи гідність. В їх числі посягання на життя та свободу громадян є найтяжчими серед цих злочинів. До цього ж ряду віднесені вбивства та крадіжки. Третю групу складають злочини, що являють собою протиправні дії чи утримання від дій, які закон заборонив громадянину з огляду на те, що ці діяння являють собою загрозу для суспільного блага.

Як філософ-гуманіст, Чезаре Беккарія розмірковував над проблемою права на покарання громадян. Він рішуче заперечував обґрунтування права на покарання «природним правом» чи теологічними аргументами про «закон божий», божественне походження права суверена (монарха) карати. Поділяючи теорію суспільного договору Ж.-Ж. Руссо, він трактував право на покарання саме в його контексті. Будь-яке покарання, стверджував він, котре не викликане крайньою необхідністю, є актом насилля. Тобто кожний прояв влади людини над людиною, який не викликаний крайньою необхідністю,

є тиранією. Право верховної влади карати за злочини ґрунтується, таким чином, на необхідності захищати довірене їй суспільне благо від його узурпації приватними особами. І чим більше забезпечується священне і непорушне право на безпеку, чим надійніші гарантії свободи громадян з боку держави, тим справедливіше покарання.

Дуже ясною була позиція Чезаре Беккарія щодо покарання. По-перше, співрозмірність покарання вчиненому злочинові. Покарання має відповідати тяжкості вчиненого злочину, виходячи з загальної користі для суспільства. Тому, вважав він, необхідно виробити чітку загальну «драбину злочинів і покарань» — умовний каталог, шкалу злочинів і покарань на основі принципу тяжкості вчинюваних злочинів, а саме: об'єктивної шкоди, заподіяваної ними. З одного боку, в цьому умовному каталозі, шкалі мали б бути послідовно розміщені злочини в міру їх тяжкості, а з другого — відповідно до їх тяжкості покарання. Таким чином, суворість покарання узалягнюється тяжкістю вчиненого злочину. З огляду на це, покарання за замах на злочин, повинне бути менш суворим, ніж за закінчений злочин. Більш суворо серед співучасників злочину слід карати виконавців злочину, що може ефективно протидіяти бажанню бути виконавцем злочину. Тим самим обґрунтовувалася ідея диференціації та індивідуалізації покарання.

На його думку, доцільним є застосування таких покарань: 1) рабська праця на суспільство, яка повинна призначатися за крадіжку; 2) у випадку, коли крадіжка супроводжувалась насильством — додатково тілесні покарання; 3) ганьбування, громадський осуд (за особисті образи); 4) удари палицею, тримання в кайданах і ланцюгах, ярмі, металевій кліті, куди закривати засудженого на пожиттєве рабство (за найбільш тяжкі злочини); 5) вигнання (щодо осіб підозрюваних у вчиненні особливо тяжких злочинів, вину яких повністю не доведено).

Чезаре Беккарія заперечував смертну кару як несправедливий, даремний і безглуздий вид покарання, вважаючи, що це війна держави з громадянином. Вона не є і не може бути правом. За ефектом свого впливу вона програє пожиттєвому рабству, подає приклад жорстокості, підриває гуманні моральні устрої суспільства і тим самим сприяє вчиненню нових злочинів. Він палко закликав європейських монархів негайно скасувати смертну кару.

По-друге, негайність покарання. Покарання має призначатися якнайшвидше після вчинення злочину. Чим швидше настає покарання за вчинений злочин і чим ближче воно до нього, тим справедливішим і ефективнішим воно буде. По-третє, суворість покарання

повинна відповідати рівневі розвитку нації. Не повинні допускатися надмірно суворі, жорстокі покарання. Не жорстокість покарання, а його невідворотність. Не суворість покарання, а тривалість його морального впливу здатна вчинити найбільший вплив на душу людини. Саме це, у першу чергу, може ефективно стримувати громадян від вчинення злочинів. Надмірна суворість, жорстокість покарання народжує лише жорстокість в душах громадян. По-четверте, він відстоював принцип рівності покарання для всіх без винятку громадян, незалежно від їх соціального стану та інших особистісних ознак, при вчиненні злочинів однакової тяжкості. Жодних привілеїв з огляду на станове походження чи майнове становище винного. Особливо різкою була його позиція щодо можливості знати, багатіїв відкупитися перед потерпілим грошовою компенсацією, оскільки це суперечить вимозі відповідності покарання природі злочину. По-п'яте, ним чітко була сформульована мета покарання: спеціальне та загальне попередження вчинення злочинів. Не залякування засобами жорстокої розправи над винним, його мучення і мордування з метою «спокути гріха», не відплата за вчинений злочин, а перешкоджання винному знову нанести шкоду суспільству і стримання інших громадян від вчинення подібних злочинних діянь. По-шосте, важливе значення має попередження вчинення злочинів поряд із застосуванням кримінально-правових засобів проти злочинності. У цьому зв'язку слід обмежити кількість діянь, які визнаються караними кримінальним законом.

Поширенню злочинності може ефективно протидіяти просвітницька, виховна діяльність. Саме освіченість робить людину менш жорстокою, більш гуманною. Вона породжує і розвиває людинолюбство, терпеливість до людських помилок і непередуманих діянь. Знання громадянами ясного і зрозумілого кримінального закону, повага до кримінального закону — важлива запорука протидії поширенню злочинності. Сильна і могутня нація, наголошував він, повинна позбутися в кінці кінців невизначеності законів. Крім цього, кримінальний закон в цивілізованому суспільстві має ґрунтуватися, черпати свою силу з норм моралі, відповідати природі людини.

У висновку до своєї праці «Про злочини і покарання» Чезаре Беккарія проголосив свою кримінально-правову парадигму покарання, яка є квінтесенцією його кримінально-правових поглядів: щоб ні одне покарання не було проявом насилля однієї людини чи багатьох людей над окремими громадянами, воно має бути за своєю суттю гласним, негайним, мінімальним із усіх можливих за даних обставин, співрозмірним злочину і передбаченим законом.

З наведеного ясно видно, що кримінально-правові погляди Чезаре Беккарія справили значний вплив на розвиток світової кримінально-правової думки. Його ідеї знайшли відображення і в чинних КК та КПК України.

Сергій Федорович ДЕНИСОВ,

професор, д-р юрид. наук, професор кафедри кримінального права Інституту права ім. Володимира Сташиса Класичного приватного університету

Тетяна Андріївна ДЕНИСОВА,

професор, д-р юрид. наук, заслужений юрист України проректор з науково-педагогічної роботи Класичного приватного університету, директор Інституту права ім. Володимира Сташиса

ПОСЛІДОВНИКИ ТА РУЙНІВНИКИ (МІРКУВАННЯ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ПОКАРАННЯ)

Із розвитком людства заходам запобігання злочинам надають пріоритетне значення, однак у ХХІ ст. створення надійної системи запобігання злочинності має бути одним із пріоритетних напрямків державної політики по забезпеченню безпеки суспільства. Питання боротьби зі злочинністю завжди відрізнялись особливою гостротою, оскільки їх вирішення впливає на стабілізацію криміногенної ситуації в країні, дозволяє підняти на належний рівень моральні цінності, формувати основи здорового способу життя, розвиток духовності та загальний морально-психологічний стан суспільства. Незважаючи на численні проблеми, що виникли в державі, враховуючи реалії сьогодення, українське суспільство повинно об'єднатися навколо ідеї призупинити злочинність. Вплив суспільства на відповідні зміни повинен мати за мету не тільки підвищення ефективності закону, переорієнтацію населення та держави на збалансованість гуманізації і кримінальної репресії, дотримання прав і свобод громадян, а й покращення роботи в частині стимулювання правомірної поведінки осіб, які порушили закон, ресоціалізації засуджених та запобігання рецидиву злочинів. Останнім часом науковці постійно піднімають питання про використання власного ресурсу кримінального